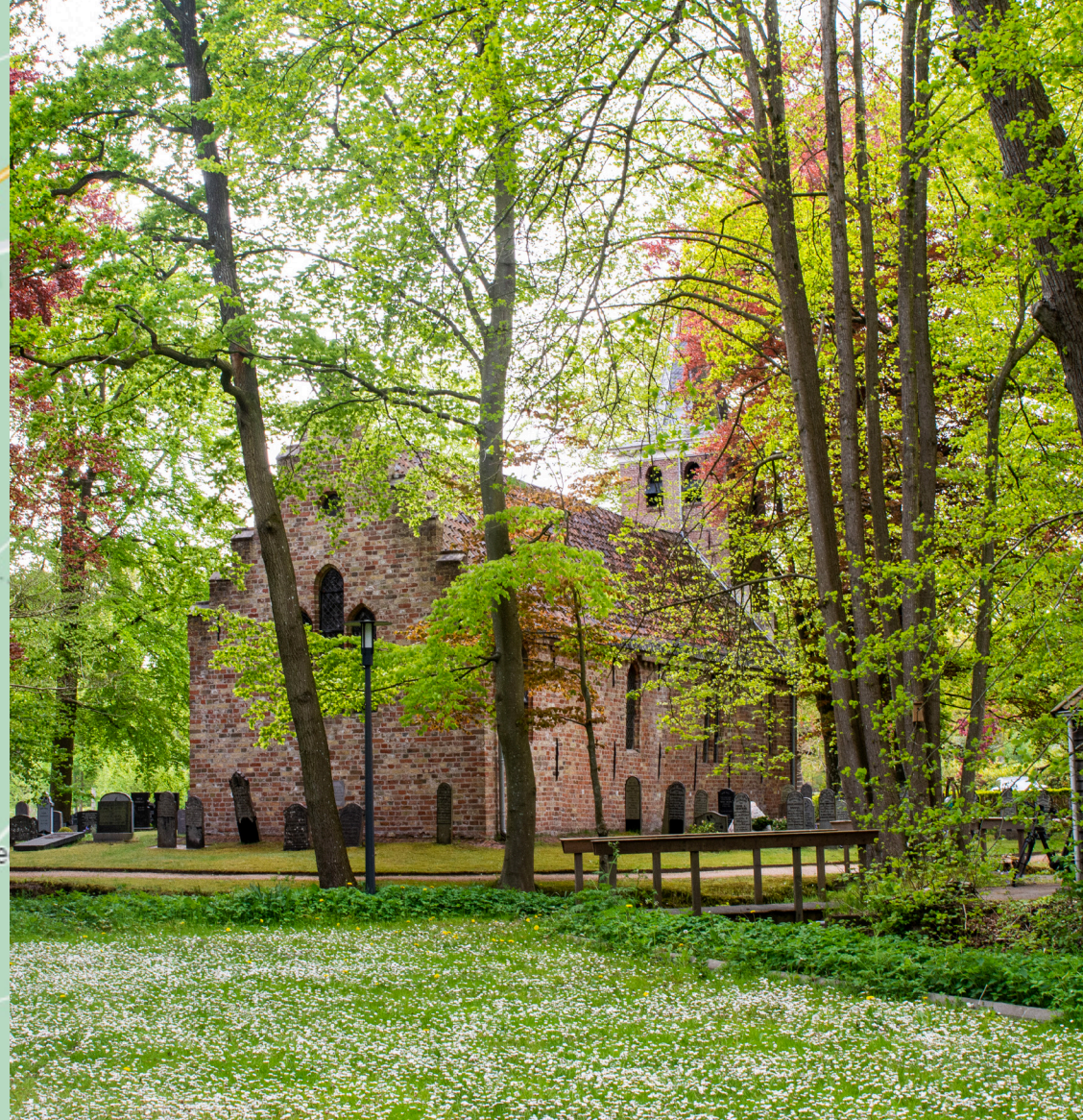

07
10
23

Najaarsexcursie

van 11:30 tot 17:00 uur

St. Hippolytuskerk
Olterterp

Geschiedenis en exterieur

Het zo schilderachtige kerkje in het groen is niet voor niets zo geliefd bij bruidsparen; een romantischer omgeving kun je je nauwelijks voorstellen.

De bomen die er nu staan waren er nog niet toen het kerkje in circa 1415 gebouwd werd. Het zag er toen nog allemaal wat kaal uit want het dorp werd omringd door onvruchtbare heidegrond. Het kerkje werd waarschijnlijk vernoemd naar de bisschop Sint Hippolytus die rond 200 leefde te Rome. Het had nog geen toren maar wel een klokkenstoel. Deze werd in 1744 vervangen door een kerktoeren welke 500 gulden kostte, zoals te lezen is op een gedenksteen boven de ingang van de kerk. Deze werd geschonken door Ayzon van Boelens en zijn echtgenote Rinske Lycklema à Nyeholt. De toren werd bekroond door een spits en de muren zijn voorzien van dubbele rondbogige gesloten galmgaten.

De kerk zal in de loop der tijd zeker aanpassingen hebben gehad zoals waarschijnlijk het trapgeveltje aan de achterkant van de kerk. Toch is het uiterlijk van de kerk niet veel veranderd. De kloostermoppen (oude Friezen) zullen grotendeels

nog die van 1415 zijn.

De zijmuren vertonen een onregelmatig patroon van de spitsboogvensters; dit zullen aanpassingen geweest zijn om meer licht in de kerk te krijgen. De rechte koorafsluiting heeft drie spitsboogvensters en een klein rond venster daarboven.

Interieur

Wat een verrassing om hier binnen te komen! In de vijftiger jaren kreeg het interieur een warme rode kleurstelling en natuurlijk zien we geen altaar en beelden want ten tijde van de hervorming werd het interieur aangepast. Daarentegen zien we prachtig geschilderde rouwborden en een rijk gesneden kansel.

In het koor, afgesloten door een hekwerk met vier houten gecanneleerde vazen, herinnert een halfronde Bremersteen met een kruis nog aan het Roomse verleden. Het jaartal 1728 en de letters NRI zijn later op de steen aangebracht. De preekstoel uit 1780 wordt gestut door een adelaar. Op de kuippanelen zijn in fors reliëf de figuren gesneden van Mozes met de wetstafelen en de vier evangelisten met hun symbolen: Mattheüs met een engel, Marcus

met de leeuw, Lucas met de os en Johannes met de adelaar.

Een bijzonder voorwerp aan de kansel is de originele zandloperhouder met houten zandloper. De rouwborden in de kerk werden gemaakt ter nagedachtenis aan Pierius Lycklema à Nyeholt († 1720), Hillegonde Ipckien van Boelens († 1749), Rinske Lycklema à Nyeholt († 1750) en haar echtgenoot Mr. Ayzon van Boelens († 1782) en Daniel de Block Lycklema à Nyeholt († 1781). Het wapen van de Lycklema's toont een Franse lelie, een eikenstam waar nieuwe eikels uitspruiten op nieuw hout (nyeholt) en het wapen van de van Boelens toont eikels en een vlasbloem. Op de grond liggen een aantal grafstenen van het geslacht Boelens uit de 17e en 18e eeuw. Deze familie is al vanaf de 16e eeuw nauw verbonden met Olterterp en de kerk.

De familie van Boelens was sinds de 18e eeuw bewoner van het nabijgelegen slot Boelens (tegenwoordig Huize Olterterp, nu hoofdkantoor van It Fryske Gea). Al in 1520 woont er een boer Boele in Olterterp. Langzaam maar zeker breiden zijn nazaten hun bezittingen uit en worden steeds

deftiger door goede huwelijken te sluiten met bijvoorbeeld de familie Lycklema à Nyeholt. Grootgrondbezitter Ambrosius Ayzon van Boelens verving in de 18e eeuw de heide rond zijn landgoed door bossen met wandelpaden en waterpartijen. Daarmee laat hij een erfenis na waarvan dagelijks nog vele mensen genieten. De kerk is in 1912/ 1913 vrijmoedig en romantisch gerestaureerd op initiatief van mevrouw B.W.T. Sandberg van Boelens.

Het orgel

Het orgel dateert van 1988 en werd gebouwd door de orgelbouwers gebroeders Reil uit Heerde. De dispositie van het orgel luidt: Manuaal1: Prestant 8 vt Dis, bas en dis, Holpijp 8 vt, fluit oct 2 vt Manuaal 2: Quintadeen 8 vt, bas en disc, fluit 4 vt, Comet, Vox Humana 8 vt bas en disc Pedaal: Sordun 16 vt, Gedekt 8 vt. ged.tr, Trompet 2 vt, Pedaalkoppel 1 en 2

Sytske Kooij-Jacobsma
Oktober 2023

Literatuur:

- S. ten Hoeve e.a., *Friese preekstoelen*
- S. ten Hoeve e.a., *Kerken in Friesland*
- Informatie SAFT

Kloosterkerk Kortehebben

Geschiedenis

Allereerst iets over de naam: de kerk was verbonden met het klooster Smelna, aan de Smalle Ee, ongeveer 5 km. noordelijker. Zowel het klooster, een Benedictijner vrouwenklooster, als de kerk dateren uit het begin van de veertiende eeuw. En dan de naam Kortehebben: een hemme of himme was een langgerekte stuk laag gelegen weiland. Omdat de stukken aan deze kant van het riviertje de Drait korter waren dan aan de andere oever werden ze korte hemmen genoemd.

Op een zandrug, omgeven door 15 boerderijen, werd omstreeks 1300 de kerk gebouwd. De pastoor (en later de dominee) verdiende zijn geld met trouw-, doop- en begrafenisdiensten en voorzag verder in zijn onderhoud door de opbrengsten van een kleine boerderij, waar hij ook zelf woonde en werkte, de tsjerkepleats. Die stond tegenover de kerk, aan de overkant van de weg, waar later de Woodbrookers zich vestigden. De kerk is gebouwd van kloostermoppen op een fundament van keistenen.

Er zijn 3 restauraties geweest in de loop der eeuwen, in 1620, 1991 en 2002. De eerste verbouwing was het meest ingrijpend: toen is het koor aan de oostzijde gesloopt en vervangen door een vlakke muur met

jaartal-ankers en 2 kleine vensters.

In 1991 is de buitenkant van de kerk gerestaureerd: het 19e eeuwse pleisterwerk is verwijderd zodat de oorspronkelijke grote en kleurige kloostermoppen weer in volle glorie tevoorschijn kwamen. Vervolgens is in 2002 het pleisterwerk aan de binnenkant weggehaald. Ook zijn er een paar trekbalken vernieuwd, is alle houtwerk geschilderd en zijn er enkele praktische aanpassingen geweest.

Exterieur

Via een fraai smeedijzeren toegangshek komt men over een paadje van "geeltjes" uit bij de westzijde van de kerk. In deze oorspronkelijk gesloten muur werd in 1620 een ingang gemaakt. Daarboven bevinden zich spitsboogversieringen, dus in gotische stijl gebouwd. Ook is er een lege nis, mogelijk heeft hier een beeldje van de patroonheilige gestaan. Helaas is onbekend wie dat was. Links van de ingang staat een deel van een grafsteen. Deze is in 1977 gevonden bij de afbraak van de tsjerkepleats. Er zijn vaag 2 vogels op te ontdekken, waarschijnlijk een adelaar en een kraanvogel en de tekst: tussen 21 en 22 maart 176?. Het is een raadsel van wie de steen was en hoe hij op de gevonden plek terecht gekomen is. Aan de noordzijde bevinden

zich 7 spitsbogen met 3 rondboogvensters (romano-gotisch). De derde nis (vanuit het westen) was de vrouweningang die in 1620 dichtgemetseld is.

Aan de zuidzijde is de gevel versierd met vrijwel uniek metselwerk. Alleen bij het kerkje van Sibrandahuis bij Dokkum treft men iets dergelijks aan. Verder ook hier weer spitsboognissen, waarvan de meest oostelijke waarschijnlijk de priesteringang naar het koor geweest is. Gelet op de afmetingen is het vermoeden gerezen dat de kerk ingekort is. En dan een blikvanger: een gevelsteen met de afbeelding van een engeltje. Daaronder een gedenkplaat met de (bijna onleesbare) namen van de personen die betrokken waren bij de restauratie van 1620. Meer naar links bevindt zich de dichtgemetselde manneningang.

De oostzijde

Zoals gezegd vond er in 1620 een grote restauratie plaats. Het koorgedeelte (aan de oostzijde) is afgebroken en daarvoor in de plaats kwam de huidige muur, die overigens niet zo stevig verankerd was zoals bij de laatste restauratie bleek! Deze muur vertoont karakteristieken van de 17e eeuwse bouwtechniek, zoals de topgevel met gemetselde vlechtpatronen. Naast

het hergebruik van kloostermoppen zijn er ook gele baksteentjes gebruikt. De restauratiedatum is stevig verankerd in de muur. Ook zijn toen de ronde raampjes aangebracht.

De klokkenstoel dateert van 1750 en is in 1950 vernieuwd. De bronzen luidklok werd geschonken door grietman van Haersma en enkele notabelen, zoals de inscripties aangeven. In 1944 werd de klok door de Duitse bezetters gevorderd, maar hij keerde gelukkig onbeschadigd terug.

Interieur

De kerk heeft een houten tongewelf met trekbalken. Tijdens de laatste restauratie kwamen tot ieders verrassing sierlijk- gemetselde gotische boogjes tevoorschijn vanachter het pleisterwerk.

De preekstoel, het doophek en de lezenaar dateren uit de eerste helft van de 17e eeuw en zijn uitgevoerd in renaissancestijl, met enkele barok-elementen (bloemen, mannengezichten). De kanselbijbel is uit 1643 en is nu bij de SAFT onderdeel van een studie naar oude bijbels, zoals in het laatste tijdschrift beschreven is. Het klankbord boven de preekstoel is van latere datum. Ook het overige, eenvoudige meubilair vertoont qua stijl en

materiaal 19e eeuwse trekken.

Aan weerszijden van de kansel zien we een venster. Ooit waren ze gebrandschilderd: in 1646 deed het Hof van Friesland een schenking voor de bekostiging en bij de laatste restauratie zijn gekleurde glasscherven onder de vloer gevonden. In de loop der tijd zijn de ramen dus verloren gegaan. In 2009 heeft de toenmalige “Stichting Vrienden van het kerkje” 2 acrylramen cadeau gedaan, voorstellende dag en nacht. Jan Murk de Vries was de ontwerper en uitvoerder. Deze edelsmid, glasschilder, beeldhouwer was toen 93 jaar! In de vloer zijn nog 7 grafzerken gedeeltelijk zichtbaar. De oudste dateert uit 1680, van een zekere Ennius Idema, gerechtsdienaar.

Het orgel

In 1904 kwam er een orgel in de kerk, gebouwd door Metzner uit Leipzig, voor het bedrag van f 360,-. In de jaren 90 is er een elektrische windvoorziening aangebracht, zodat de “pûstertraper” (orgeltrapper) overbodig werd. In 2007 is het orgel gerestaureerd door de firma Bakker en Timminga. Ook zijn toen het orgel en het balkon in imitatie-mahonie geschilderd en de pilaren in imitatie-marmer.

Dispositie:

Woudfluit 2vt, Fluit 4vt, Holpijp 8vt, Prestant 4vt, Viola da gamba 8vt.

Overdracht

In 2013 is de kerk door de PKN-gemeente Boornbergum-Kortehemmen overgedragen aan de Stichting Alde Fryske Tsjerken. In de zomermaanden worden hier nog diensten gehouden.

Bettie Groothuis
September 2023

Literatuur:

- Jochem Dijkstra: *It âlde tsjerkje fan Koartehimmen*, Drachten 2002
- Peter Karstkarel: *Alle Middeleeuwse kerken*, 2007
- Erik Betten: *Kloosters in Friesland*, 2009
- Publicatie G.Yedema t.b.v. S.A.F.T., 2002
- Algemene informatie Kleastertsjerke Kortehemmen

Laurenstsjerke Donkerbroek

Ontstaan van het dorp

Donkerbroek is van oorsprong een agrarisch dorp. Het is ontstaan langs een op een hoge zandrug gelegen weg. Stukjes grond aan weerszijden van de weg werden in cultuur gebracht. Zo ontstond de lintbebouwing die nog kenmerkend is voor het dorp. De hoogveengebieden in Zuidoost Friesland, die tussen de verschillende zandruggen lagen, zijn sedert het begin van de vorige eeuw door de vervening ontgonnen. De heidevelden die er vanouds waren zijn vanaf het einde van de vorige eeuw in cultuurgrond veranderd.

Tegen het einde van de 18de eeuw werd Donkerbroek doorsneden door de Opsterlandse Compagnons' vaart. In 1780 was de vaart al voorbij Donkerbroek gegraven. De eerste jaren was er geen brug in Donkerbroek. De vaart werd gegraven voor de verveningen in Opsterland en Ooststellingwerf. Bij en langs de vaart breidde het dorp zich later uit.

Buiten het dorp lag eeuwenlang de schans Breeberg, welke tijdens de 80-jarige oorlog werd gebouwd en maakte deel uit van de Friese waterlinie. Behalve de straatnaam (Schansdijk) is er niets meer te zien.

Bouwgeschiedenis en exterieur

Langs de weg naar Makkinga, de balkweg is een hele oude historische route, halverwege tussen Donkerbroek en deTjonger, lag eertijds het Oud-Kerkhof. Mogelijk is daar de eerste kerk gesticht. In de middeleeuwen werd een kerk gebouwd op de plaats van de tegenwoordige. Wanneer dat precies is gebeurd is niet bekend. De kerk was gewijd aan de Heilige Laurentius.

Na de Hervorming was er slechts één predikant voor de gehele grietenij Ooststellingwerf, namelijk Jacobus Rudolphi. Hierna werden de dorpen Oosterwolde-Fochteloo-Appelscha-Donkerbroek en Haule één kerkelijke combinatie.

In 1700 werden daarvan Donkerbroek en Haule afgescheiden als één Hervormde gemeente, welke nog steeds bestaat, maar dan als een Protestantse gemeente. De Laurenstsjerke wordt, naast de voormalige Gereformeerde kerk in Donkerbroek, nog gebruikt voor erediensten. De kerk is een rijksmonument

In het begin van de 18de eeuw was de kerk bouwvallig geworden. Het gebouw werd afgebroken en op 23 april 1714 werd de eerste steen gelegd voor de bouw van een nieuwe kerk.

Op twee gedenkstenen in de westgevel, aan weerszijden boven de ingang, is deze gebeurtenis vastgelegd.

De linker steen heeft het volgende opschrift:
“Den 23 April 1714 is de eerste steen in het metzelwerck van deese kerk geleydt door Dom. Isaácus Poutsma bedienaer van Goodes woort op Donkerbroek en Haule. Pijter Jans bijsitter van Ooststellingwerf ontvanger en dorpsreghter op Donkerbroek Meede gecommeteerde tot het op bouwen van deese kerk”.
De rechter steen vermeldt het volgende: “Klaes Wolters en Evert Hendriks tegenwoordige kerckvoogden op Donkerbroek en Meede gecommeteerden tot het op bouwen van deese kerk”.

Boven de ingang prijkt een fraaiversierde wapensteen met opschrift. Het wapenschild is in 1796 vlak gehakt en ook het opschrift is toen grotendeels geschonden. Als gevolg van de in die tijd heersende vrijheid, gelijkheid en broederschap moesten “de haatelijke overblijfsels van de ongelijkheid en hoogmoed der voorige tijden” - letterlijk - worden uitgewist. Het betreft hier het wapen van de Familie Lycklama à Nijeholt. Dit geslacht heeft vele generaties het grietmansambt in Ooststellingwerf bekleed. De gebeeldhouwde versiering bestaat uit voluten,

bladmotieven, vruchten en twee adelaars met festoenen in de snavels. Boven het gehelmde wapen verheft zich een adelaarskop met vrucht in de snavel. De tekst is als volgt:
De heere Augustinus Lyclama á Nijeholt juris utriusque licentiatius, grietman en ontfanger generael over en van Opster-Landt althans monstercommissaris deser provincie van Frieslandt en de heere Bartholdus Lyclama á Nijeholt, i: u: dr grietman over Stellingwerf Oosteinde en meede gedeputeerde staat van Frieslandt etc.

Het kerkgebouw met driezijdig gesloten “koor” is voor een deel opgetrokken uit materiaal van zijn voorganger. Het onderste deel van de muren bestaat uit kloostermoppen van de middeleeuwse kerk. Ook in de kapconstructie zijn aanwijzingen dat deze uit de 15e of 16e eeuw dateert. De rondboogvensters zijn gescheiden door lisenen. Aanvankelijk had de kerk geen toren.

Van 1858-1859 vond er een grote restauratie plaats van de kerk. Op de top van de westgevel bevond zich een eenvoudige gemetselde bekroning. In 1860 maakte deze plaats voor de houten dakruiter met spits dat de kerk nog siert. De westgevel is in 1914 door een nieuwe vervangen. Van 2007-2008 vond de laatste omvangrijke restauratie van de kerk plaats van zowel het

interieur als exterieur. Toen werd een middeleeuwse tegelvloer aangetroffen. De windvaan op het schip herinnert met het jaartal 2007 nog aan deze restauratie.

Klokkestoel en kerkhof

Hoewel kerk in 1860 een torentje kreeg met galmgaten, heeft dit nooit klokken bevat. Op de oudst bekende afbeelding van de kerk uit de 18de eeuw is te zien dat aan de zuidzijde van het gebouw op het kerkhof al een dubbele klokkenstoel stond. In 1802 werd een nieuwe klokkenstoel gebouwd, nu aan de noordkant. In 1889 werd deze vervangen door weer een andere. De kerkvoogden van Donkerbroek kochten de klokkenstoel van Beets die in 1887 was gebouwd. Omdat Beets een nieuwe kerk met toren had gekregen was de klokkenstoel overbodig geworden. Deze werd afgebroken en in Donkerbroek weer opgebouwd. In 1922 onderging de klokkenstoel een grondige herstelbeurt.

De huidige klokkenstoel is nieuw gebouwd in 1974 door de aannemer I.H. Oosterkamp uit Oosterwolde. De beide oude klokken zijn in 1943 tijdens de Tweede Wereldoorlog weggevoerd, maar konden na de bevrijding in Giethoorn (kleine) en Hamburg (grote) worden achterhaald en naar Donkerbroek worden teruggebracht.

De kleine klok, die geen jaartal of opschrift heeft, dateert vermoedelijk uit de 13de eeuw. De grote klok heeft als opschrift:

“Anno Domini MCCCCCII laus deo Jhesus Maria Johannes. Wou fudere Gherardus. Schoonenborch - c.s. Johannes.” Deze klok is dus in 1502 gegoten.

Het kerkhof is bijzonder, omdat er al sinds een eeuw niet meer wordt begraven. De nog aanwezige grafmonumenten worden sindsdien door de kerk onderhouden, wat een bijzonderheid genoemd mag worden. Aan de rand van het dorp is ongeveer een eeuw geleden (de oudste grafsteen is van 1910) een nieuwe begraafplaats kerkhof aangelegd.

Interieur

De kerk heeft oorspronkelijk geschilderde glazen gehad. Volgens aantekeningen van de plaatselijke schoolmeester uit 1857 waren die *“voor eenige jaren (.....) uitgebroken en door andere (.....) vervangen”* en *“was op eene derzelve afgeschilderd Salomo's eerst regtspleging”*. In de collectie van het Fries Museum wordt nog een gebrandschilderd raam bewaard met de tekst:

Hendrik Pattes en Metjen Jans, echte luijden tot Donckerbroek vereeren dit glas, niet eer als 't tijt was 1719

De rijk gesneden eikenhouten preekstoel en het doophek zijn omstreeks het einde van de 17de eeuw vervaardigd. De kuip van de preekstoel heeft op de hoeken gewrongen en omslingerde Korintische pilasters.

De toogpanelen bevatten versieringen bestaande uit siervazen met bloemen, blad- en bloemmotieven, vogels en een gesneden kopje bovenaan de boog. In de noordwesthoek van de kerk bevindt zich een tweetal verhoogde banken met balusterhekken, ze kunnen gemaakt zijn voor de inrichting van de kerk in 1714. Voor de uitbreiding van het aantal zitplaatsen is in 1836 tegen de westwand een kraak of galerij aangebracht. Die is aan de voorzijde afgesloten door een balustrade en steunt op twee zware Dorische kolommen.

Opvallend is dat er in het geheel geen grafzerken te zien zijn in de kerk. Tijdens de laatste restauratie zijn er geen (restanten van) zerken aan het licht gekomen. Voorde deur lagen als stoep twee zandstenen sarcofaagdeksels. Ze zijn tijdens de laatste restauratie weer in de kerk gelegd, voor het koorhek.

Orgel

Het orgel is merkwaardigerwijs voor

de galerij geplaatst en steunt op twee gietijzeren zuiltjes. Dit curieuze instrument is afkomstig uit de R.K. kerk van Jutphaas waar het tot 1879 dienst heeft gedaan. Het werd in dat jaar door de Hervormde gemeente van Donkerbroek aangekocht voor f 250,--. Het orgel is omstreeks 1730 gebouwd door Matthias Verhofstadt uit Gemert. De in barokke trant uitgevoerde kas vertoont onder de consoles van de gebogen pijpenvelden cherubkopjes en in de wangen cherubs met vleugels.

De trompettende engelen en de harpspelende David bovenop de kas zijn geplaatst achter de barokke lofwerkbekroningen van de gebogen pijpenvelden. Vermoedelijk zijn deze beelden dan ook niet oorspronkelijk, maar bij de opbouw van het orgel in Donkerbroek aangebracht. De twee spaanbalgen bevinden zich op een zoldertje boven het orgel. De speeltafel zit aan de achterkant. Het orgel heeft geen pedaal. In 1986 is dit waardevolle en voor Friesland unieke instrument gerestaureerd door Bakker en Timmenga b.v. uit Leeuwarden, waarbij de kleurstelling van 1879 weer werd hersteld.

Op 19 december 1986 werd het weer in gebruik genomen met een bespeling door de adviseur, wijlen de heer Klaas Bolt, organist van de Grote of Sint Bavokerk te Haarlem.

Het orgel heeft de volgende dispositie:

Manuaal C,D. - C'''
Prestant 4'
Bourdon 8'
Viola di Gamba 8' discant (vanaf cis')
Fluit 4'
Quintfluit 3'
Octaaf 2'
Tertiaan 1 3/5' discant (vanaf cis')
Mixtuur 3 sterk.

T.E. van Popta, 1991

Update in sept. 2023 door André A.

Buwalda

ALDE
FRYSKE TSJERKEN

info@frysketsjerken.nl
www.aldefrysketsjerken.nl

058 213 96 66

Postbus 137, 8900 AC Leeuwarden